

UOT 37.0

İradə Böyükağa qızı Əmirəliyeva

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM VƏ TOLERANTLIQ HAQQINDA

Ирада Боюкага гызы Амиралиева

доктор философии по педагогике

ведущий научный сотрудник Института Образования

Азербайджанской Республики

ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИДЕР ГЕЙДАР АЛИЕВ О МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМЕ И ТOLERАНТНОСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Irada Boyukagha Amiraliyeva

doctor of philosophy in pedagogy

leading scientific worker at the

Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV ON MULTICULTURALISM AND TOLERANCE IN AZERBAIJAN

Xülasə. Azərbaycan tarixən multikulturalizm diyarı kimi özünü təsdiq edib. Müəllim-tələbə, müəllim şagird münasibətlərinin düzgün qurulmasında və səmərəli olmasında, şəxsiyyətlərarası ixtilafların qarşısının alınmasında, aradan qaldırılmasında, yaxud həll edilməsində tolerantlıq özünəməxsus rol oynayır. Məqalədə Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda multikulturalizm və tolerantlıqla bağlı fikirləri yada salınır, tələbələrin və şagirdlərin həmin fikirlərlə tanış edilmələri məqsədəuyğun hesab edilir.

Açar sözlər: *multikulturalizm, tolerantlıq, Heydər Əliyevin ideyaları, multikulturalizmin bərqərar olması, tolerantlığın mövcudluğu, tolerantlığın tərbiyə olunması*

Резюме. Азербайджан исторически зарекомендовал себя как страна мультикультурализма. Тolerance играет особую роль в правильном установлении и эффективности отношений учитель-студент, учитель-ученик, предупреждении, устранении или разрешении межличностных конфликтов. В статье упоминаются идеи нашего общенационального лидера Гейдара Алиева о мультикультурализме и толерантности в Азербайджане, и считается целесообразным ознакомить учащихся и студентов с этими идеями.

Ключевые слова: *мультикультурализм, толерантность, идеи Гейдара Алиева, становление мультикультурализма, существование толерантности, воспитание толерантности*

Summary. Azerbaijan has historically established itself as a country of multiculturalism. Tolerance plays a special role in the correct establishment and effectiveness of teacher-pupil, teacher-student relationships, prevention, elimination or resolution of interpersonal conflicts. The article mentions the ideas of our nationwide leader Heydar Aliyev on multiculturalism and tolerance in Azerbaijan, and it is considered appropriate to acquaint schoolchildren and students with these ideas.

Key words: *multiculturalism, tolerance, Heydar Aliyev's ideas, development of multiculturalism, existence of tolerance, upbringing of tolerance*

Bir sıra Avropa ölkələrində bir çox yük- uğradığı bir vaxtda Azərbaycan dünyaya tole-
sək insani və humanist dəyərlər deqradasiyaya rant ölkə kimi dostluq, qardaşlıq və birgəyaşama

mesajı verir, tolerantlıq nümunəsi göstərir. Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin məqsədyönlü siyasəti nəticəsində Azərbaycan dünyada multikultural ölkə kimi tanınır.

Tolerantlıq – latıncadan tərcümədə “*dözüm, dözmək, dözümlülük, tab gətirmək, səbirli, hövsələli, təmkinli olmaq, fikir verməmək, göz yummaq*” mənalarını verir. Fəqət “dözümlülük” və s. bu kimi sözlər real vəziyyət barədə düzgün təsəvvür yaratmır.

Tolerantlıq müxtəlif dillərdə, müxtəlif mənaları verir. Belə ki *ingilis dilində* – dözümlü, iltifatlı olmağa hazır olmaq; *fransız dilində* - başqa fikrə münasibət, *ispan dilində* - öz ideyalarından və yaxud rəylərindən daha yaxşı olanları etiraf etmək qabiliyyəti; *çin dilində* - başqalarına münasibətdə xeyirxah olmaq; *ərəb dilində* - bağışlama, yumşaqıq, rəhmdillik, hövsələ; *rus dilində* - nəyə isə, yaxud kimə isə dözmək qabiliyyəti, dözümlü, səbirli, səbatlı olmaq, nəyin isə və yaxud kimin isə mövcudluğu ilə razılaşmağı bacarmaq qabiliyyəti deməkdir. Tolerantlıq irqçiliyi, ksenofobiyani, dini dözümsüzlüyü, terror və ekstremizmi rədd edir.

Azərbaycanda bu ənənənin yaşaması və həyat şəraitinə çevrilməsi üçün sistemli iş aparılır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 may 2014-cü il tarixli Fərmanı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılmışdır. Prezident İlham Əliyev 2016-cı ilin Azərbaycan Respublikasında "Multikulturalizm ili" elan edilməsi haqqında sərəncam imzalayıb. Multikulturalizm tolerantlığı təcəssüm etdirir. Ali məktəblər bu möhtəşəm işin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Tələbə-tələbə, müəllim-tələbə münasibətlərinin düzgün qurulmasında və səmərəli olmasında, şəxsiyyətlərarası ixtilafın qarşısının alınmasında, aradan qaldırılmasında, yaxud həll edilməsində tolerantlıq özünəməxsus rol oynayır. Tolerantlıq dözümlülük deməkdir. Fəqət dözümlü, təmkinli, hövsələli və səbirli olmaq, özünü saxlamağı bacarmaq heç də hər cür həqarətə, zorakılığa, fiziki təzyiqa qatlaşmaq, özünə qarşı belə alçaldıcı münasibətlə, davranış və rəftar tərzi ilə razılaşmaq demək deyildir. Bəzilərinin qənaətcə, tolerantlıq itaətdə olmaq deməkdir, əslində isə, tolerantlıq, dözümlük, mütilik, itaət deyil, mübarizə deməkdir. Pisliklərə, kobudlu-

ğa, ədalətsizliyə, prinsipsizliyə qarşı barışmazlıqdır, üsyandır.

Azərbaycan tarixən milli və dini cəhətdən daim tolerant ölkə, xalqımız tolerant xalq olub. Bu, inkaredilməz bir fakt, həqiqətdir. Bu, həmişə belə olmuşdur və bundan sonra da, təbii ki, belə olacaqdır. Azərbaycanda çoxsaylı azsaylı xalqlar və millətlər yaşayır. Lakin heç zaman onlara qarşı intolerantlıq hallarına rast gəlinməyib. Azərbaycan Respublikası çoxmillətli dövlət olduğu üçün burada müsəlmanlarla bərabər, digər dinlərə mənsub olan vətəndaşlar da yaşayırlar.

Şirvanşahlar dövlətindən, Səfəvi imperiyasından etibarən Azərbaycan Respublikasına dək ölkəmizdə mövcud olan bütün dövlətlərdə tolerant və multikultural dəyərlər, tolerantlıq, başqa dinlərə və millətlərə xas dəyərlərə yüksək hörmət və ehtiram göstərilib. Başqa xalqlar bir yumruq şəklində xalqımızın ətrafında birləşiblər, Azərbaycanın taleyini öz taleyi biliblər, Vətən darda olanda onun müdafiəsinə qalxıblar.

Ordumuzun kapitanı, əslən dağ yəhudisi olan Albert Aqarunoviç Aqarunovu xatırlamaq kifayətdir. O, könüllü şəkildə I Qarabağ müharibəsi zamanı cəbhəyə yollanmış, tank briqadasında Cəbrayıl, Ağdam, Laçın və Füzulidə vuruşmuş, daha sonra tank komandiri olaraq Şuşaya yola düşmüş, rəşadətlə döyüşmüş, qəhrəmancasına həlak olmuşdur. Ölümündən sonra ona Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verilmişdir. Ölkəmizdə Albert Aqarunoviç Aqarunovun xatirəsi uca tutulur, adına küçə vardır, heykəli ucaldılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 25-ci maddəsi “Bərabərlik hüququ” adlanır. Həmin maddədə deyilir: “Dövlət, irqindən, *etnik mənsubiyyətindən*, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, *etnik*, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır” (1).

Azərbaycan tarixən multikulturalizm diyarı kimi özünü təsdiq edib.

Tolerantlıq digər şəxslərin fərqli düşüncə, davranış və rəftarlarını başa düşmək və onlara

hörmət bəsləmək qabiliyyətidir. Çox zaman tolerantlığı bu və ya digər şəxsə müsbət yanaşma kimi də nəzərdən keçirirlər. Bu, o deməkdir ki, insanlar bir-birlərini həqiqətdə olduğu kimi (necə varsa) qəbul etməlidirlər.

Ölkəmizin Böyük İpək Yolunun üzərində olması, Avropa ilə Asiya arasında körpü vəzifəsini yerinə yetirməsi Azərbaycanımızda fərqli mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların və dinlərin yaranmasına imkan vermişdir.

XX əsrin ikinci yarısında, XXI əsrin birinci yarısında Azərbaycanda multikulturalizmin və tolerantlığın geniş şəkildə bərqərar olmasında Ulu öndər Heydər Əliyevin böyük xidmətləri vardır.

Ümummilli Liderimiz azərbaycançılıq ideologiyasını irəli sürməklə ölkəmizdə multikulturalizm və tolerantlığın inkişafını təmin etmişdir. Ulu öndərin müəllifi olduğu azərbaycançılıq ideologiyası respublikamızda multikulturalizmin və tolerantlığın bütün problemlərini aradan qaldırmışdır.

Tolerant şüurun, tolerant düşüncənin və tolerant təfəkkürün formalaşdırılması, fərqli dinlərə, digər xalqlara, millətlərə dözümlülüyün və sülhsevərliyin tərbiyə edilməsi Azərbaycan təhsilində prioritet vəzifədir.

İnsanlar zahirən fərqli olduqları kimi daxilən də duyğuda, düşüncədə, inancda, demək olar ki, hər sahədə bir-birindən fərqlənirlər. Bu fərqləri aradan qaldıraraq, bir insan tipi formalaşdırmaq mümkün deyildir. Bunun əvəzində müxtəliflikləri nəzərə alıb, onları münafiqəyə cəlb etmədən, bir yerdə yaşamaq yollarını araşdırmaq lazımdır. Daha açıq deyilsə, iki yol var: ya bir-birimizlə münafiqəli vəziyyətlərdə olmalı, dava, müharibə etməliyik, ya da bir-birimizi başa düşməli, bir-birimizi qəbul etməliyik, uyğunlaşmalıyıq. Tolerantlıq bu uyğunlaşma yolunu seçmək bacarığıdır.

Ümummilli Liderimiz Dünya azərbaycanlılarının 2001-ci il noyabrın 9-da keçirilən I qurultayında azərbaycançılığın mahiyyətinə aşağıdakı kimi aydınlıq gətirmişdir: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".

Heydər Əliyevin dövlət-din münasibətləri istiqamətində çox böyük xidmətlərindən biri 21 iyun 2001-ci ildə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsini yaradılması ilə bağlı sərəncam imzalaması idi. Komitə formalaşdırıldıqdan sonra həmin sahədə öz işlərini qurmağa, öz fəaliyyətini Ümummilli liderin azərbaycançılıq ideologiyasına uyğun həyata keçirməyə başladı.

Ulu Öndər Heydər Əliyev multikulturalizm siyasətini ölkəmizin demokratik inkişafının mühüm tərkib hissəsi sayırdı. Ümummilli Lider Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının, etnik-mədəni dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın başlıca prinsipi olan insanların hüquq və azadlıqlarının qorunmasından irəli gəldiyini diqqət mərkəzinə gətirirdi.

Ümummilli Liderimiz çox gözəl bilirdi ki, ölkəmizdə yaşayan xalqlar arasında fərqi qoyulmaması, onlara diqqət və qayğı göstərilməsi, tənəhdarlıq və tənəhdarlıqlar kimi onlara yanaşılması Vətənimizi qüdrətli edir, onları bir bayraq ətrafında birləşdirir.

"İslam sivilizasiyası Qafqazda" mövzusunda beynəlxalq simpoziumda Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: "Dünyada bir çox böyük dinlər mövcuddur. Hər dinin özünəməxsus yeri var. Biz azərbaycanlılar islam dini ilə fəxr edərək, eyni zamanda heç vaxt başqa dinlərə qarşı mənfi münasibət göstərməmişik, düşmənçilik etməmişik, ədavət aparmamışıq və heç bir başqa xalqı da öz dinimizə itaət etməyə məcbur etməmişik. Ümumiyyətlə, başqa dinlərə dözümlülük, başqa dinlərlə yanaşı və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamaq islam dəyərlərinin xüsusiyyətidir. Bu, tarix boyu Azərbaycanda da, Qafqazda da öz əksini tapıb. Azərbaycanda islam dini ilə yanaşı xristian dini də, yəhudi dini də əsrlər boyu yaşayıb və indi də yaşayır. Qafqazda da bu mənzərə var. Hesab edirik ki, insanlar hansı dinə, hansı mədəniyyətə mənsubludundan asılı olmayaraq, bütün başqa mədəniyyətlərə, dinlərə, mənəvi dəyərlərə də hörmət etməli, o dinlərin bəzən kiməsə xoş gəlməyən adət-ənənələrinə dözümlü olmalıdırlar".

Azərbaycanda multikulturalizm və tolerantlığa dövlət səviyyəsində xüsusi diqqət yetirildiyi, bu məsələ dövlət siyasəti olduğu üçün müxtəlif xalqlar respublikamızda xoşbəxt həyat sürürlər. Buna görə də Azərbaycanda heç zaman milli, irqi və dini zəmində ayrı-seçkilik, milli-et-

nik müstəvidə qarşıdurma olmamışdır. Azərbaycan vətəndaşlarının çoxmilli tərkibi bizim sərəvətımız hesab edilir.

Respublikamızda multikulturalizm və tolerant mühit xalqımızın daxilindən, qonaqpərvərliyindən və humanistliyindən nəşət edir. Bu isə xalqımızın meydana gətirdiyi, qoruyub saxladığı və gələcək nəsillərə ərmağan etdiyi müqəddəs sərəvətlərindəndir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev özünün məruzə və çıxışlarında, nitqlərində Azərbaycanın çoxmillətli ölkə olduğunu, etnik rəngarəngliyini və tolerantlığa yüksək dəyər verdiyini xalqımızın böyük sərəvəti sayırdı. Bu xüsusda deyirdi: “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərəvətimizdir, üstünlüyümüzdür... Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir. Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Azərbaycanlı sözü bizi həmişə birləşdirib”.

Tələbələrə izah edilməlidir ki, yaranmış vəziyyətdə bəşər sivilizasiyasının müxtəlif mədəniyyətlərinin qorunması məqsədilə dinlər və mədəniyyətlər arasında dialoqun baş tutması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu mənada tolerantlıq və dözümlülük ənənələrinin mövcud olduğu ölkələrin təcübəsi önəmlidir. Deyilənlərə əsasən, belə bir fikir yürüdə bilərik ki, respublikamız millətlərin və dini konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının gözəl nümunəsidir. Tolerantlıq vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təsdiqinə, plüralizm və demokratiyaya əsasən reallaşır. Eyni zamanda tələbələr öyrənirlər ki, tolerantlıq ideyalarının meydana gəlməsinin əsasında 1948-ci il İnsan Hüquqlarına dair Ümumi Bəyannamənin qəbul edilməsi dayanır. Həmin bəyannamədə qeyd edilir ki, “İnsan ailəsinin bütün üzvlərinə məxsus ləyaqətin etiraf olunması və onların bərabər, ayrılmaz hüquqları azadlıq, ədalət və ümumi dünyanın əsasını təşkil edir”, “İnsan hüquqlarına qarşı etinasızlıq və nifrət insanın vicdanını hiddətləndirən vəhşi aktlara gətirib çıxarır”. Tolerantlıq insan hüquqları və vicdanla əlaqədar olan bir məsələdir, vətəndaşların azadlıqlarının və hüquqlarının təsdiqi, plüralizm və demokratiya əsas götürülməklə təşəkkül tapır. Tolerantlıq – sülhsevərlik, mehriban əməkdaşlıq şəraitində birgəyaşayış, etnik, dini, siyasi,

konfessional, şəxsiyyətlərəarası fikir, dözümlülük, başqa şəxsin eyni hüquqda mövcudluğunun mümkünlüyünə alışmaqdır.

Tolerantlıq insan xeyirxahlığı; müxtəlif insanlar və ideyalar dünyasında yaşamaq, hüquq və azadlıqlara malik olmaq sənətidir. Bu zaman digər şəxslərin hüquq və azadlıqları pozulmamalıdır. Tolerantlıq eyni zamanda sadəcə güzəşt, oxşarlıq və təkrar deyil, digərinin etiraf olunması əsasında fəal həyat mövqeyidir.

Tolerantlıq – insan şəxsiyyətinin sosial kamilliyinin təzahürüdür. V.A. Suxomlinski insanlarda özünü göstərən zəifliklərə və onların bacarıqlarına dözümlü münasibətin tərbiyə olunmasına diqqət yetirmişdir. O, dözümlülüğü şagird şəxsiyyətinin mənəvi tərbiyəliliyini ifadə edən və «insan ehtiraslarının və xarakterlərinin mürəkkəb dünyasına» yönəlməyə imkan verən mənəvi mədəniyyətinin ən mühüm elementi hesab edirdi. Müəllimlərin vəzifəsi tələbələrdə hər bir şəxsin, xalqın şərəf və ləyaqətinə hörmət etmək, gənclərdə belə inam və əqidə formalaşdırmaqdır ki, bütün xalqlardan, bütün millətlərdən daha yaxşı və üstün xalq və millət, yaxud bütün xalqlardan, bütün millətlərdən daha pis xalq və millət yoxdur. Başlıca olan insandır, onun hansı millətə məxsus olması yox. Tələbə bilməlidir ki, insanın ləyaqətinin və şərəfinin necə olması onun özünə məxsusdur, onun hansı millətə məxsus olmasına aid deyil. İnsanlarda qüsurlar yox, yaxşı cəhətləri axtarılmalıdır. Onun ləyaqətlərinə, ünsiyyətinə və fəaliyyətinə əsaslanmaq məqsəduyğundur. Nəzərə almaq lazımdır ki, bütün təlim-tərbiyə sistemi, bütün pedaqoji vasitələr bu və ya digər dərəcədə tələbələrdə tolerantlığın formalaşdırılmasına təsir göstərir.

Təhsilənlərdə, o cümlədən tələbələrdə tolerant mövqeyin səmərəli şəkildə formalaşdırılması üçün ali məktəblərdə məqsədyönlü, sistemli və fasiləsiz işlər aparılmalı, bu məqsədlə təlim prosesinin, auditoriyadankənar tədbirlərin imkanlarından istifadə edilməlidir. Bu istiqamətdə professor-müəllim heyətinin səyləri birləşdirilməli və onlar aydın surətdə dərk etməlidirlər ki, tələbə oğlan və qızlarda tolerantlığın formalaşdırılması üçün hər bir tərbiyədənin özü də tolerant şəxs olmalıdır.

Tələbə gəncləri tolerant şəxslər kimi yetişdirmək üçün ilk növbədə bu sahədə onları maa-

rifləndirmək, onlarda tolerant şüur və düşüncəni formalaşdırmaq lazımdır ki, tolerant davranış təcrübəsi yaradıla bilsin.

Problemin aktuallığı. Məqalə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 100 illiyinə həsr edilmişdir.

Problemin yeniliyi. Məqalədə Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda multikulturalizm və tolerantlıqla bağlı fikirləri yada salınır, tələbələrin və şagirdlərin həmin fikirlərlə tanış edilmələri məqsədəuyğun hesab edilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. -Bakı: Qanun, -2009.
2. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, məktublar, müsahibələr. Birinci kitab: iyun, 1993 – may, 1994 / bur. məsul R. Mehdiyev. – Bakı: Azər nəşr, -1997. – 612 s.
3. Abbasov A.N. Ailə münasibətlərində tolerantlıq // Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, -2019, № 6, -s. 14-17
4. Əliyev P.B. Tolerantlıq prinsipinin təlim-tərbiyə işində nəzərə alınması haqqında // Azərbaycan məktəbi, -2007, № 2, -s. 17-23
5. Əliyev P.B. Tolerantlıq tərbiyəsinin sistemi // Azərbaycan Beynəlxalq Universitetinin xəbərləri. Pedaqoji və psixoloji elmlər seriyası. -2009, № 3, -s. 28-37

E-mail: amiraliyeva_i@mail.ru

Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*
biol.ü.fəls.dok. Q.M. Əliyev